L'ALTRA CRISI DE LA BIODIVERSITAT

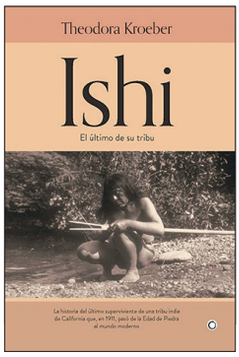

ISHI
El último de su tribu
THEODORA KROEBER

Traducció d'Antonio Desmonts. Antoni Bosch editor. Barcelona, 2021. 160 pàgines.

De vegades em pregunto per què, sensibilitzats com estem (i està bé que ho estem) per la conservació de la biodiversitat, no pensem tant en les pèrdues de diversitat humana. M'ho pregunto i em sorprèn, ja que som una espècie decididament antropocèntrica, i acostumem a pensar abans en el nostre propi benefici que en el de qualsevol altra espècie. A finals de 1993, mentre escrivia sobre això en algun altre lloc, la premsa de Manaus relatava la situació del poble juma, a l'Amazònia brasilera. S'ha estimat que al segle XVIII hi havia uns 15.000 juma. L'any 1940 en quedaven uns 300. Posteriorment, van ser víctimes de quatre matances seguides en mans de buscadors d'or i hisendats invasors. La darrera fou el 1973, quan varen ser assassinats 32 juma dels 40 que en quedaven. Aquella notícia de la premsa de Manaus parlava dels supervivents, l'home més jove dels quals era Amoim Aruká, d'uns 58 anys, acompanyat de les seves tres filles. A principis d'aquest any, llegíem a la premsa que Aruká va morir el 3 de febrer de 2021, quan tenia uns 86 anys, víctima de la COVID-19.

«Poques vegades tenim el testimoni detallat de la gent dels pobles que desapareixen, però n'hi ha algun, i un cas rellevant és el d'Ishi»

La tragèdia dels juma, i la mort del darrer d'ells a principis d'aquest any, no ha despertat grans inquietuds ni cap desassossec. Això pot ser degut a una indiferència cada cop més generalitzada pels temes que parlen de la desaparició de grups humans sencers. O bé, esperem-ho, perquè hi ha poca informació de detall, de manera que no coneixem la història personalitzada des del punt de vista dels vençuts, i es fa més difícil empatitzar-hi. Ja se sap, la història l'escriuen els vencedors. Dels vençuts, hi ha cròniques generals, fredes dades estadístiques, reports d'associacions indigenistes, treballs acadèmics fets per antropòlegs, però poques vegades tenim el testimoni detallat de la gent dels pobles que desapareixen. Certament, els testimonis d'aquesta mena són rars, però n'hi ha algun, i un cas rellevant és el d'Ishi.

Ishi fou un indi yahi que va néixer cap al 1860 a prop de la muntanya Lassen, a Califòrnia. Pertanyia al grup tribal dels yana, que vivien en relatiu aïllament, tan sols en contacte amb tribus veïnes, com els maidu i els wintun. La febre de l'or provocà una invasió imparable de colons blancs als seus territoris, i a principis del segle passat els yahi ja havien estat gairebé exterminats, tot quedant només set supervivents, entre els quals hi havia Ishi. Aquest petit grup va sobreviure durant uns pocs anys al seu territori amagant-se dels blancs, fins que tan sols va quedar Ishi, el darrer de la tribu. Desemparat, va mantenir-se a la selva fins a l'estiu de 1911, en què va arribar, en pèssimes condicions, als afores d'Oroville, a Califòrnia. Per tal de protegir-lo, el xèrif el va empresonar, i després el va deixar sota la tutela d'Alfred Kroeber, antropòleg del Museu d'Antropologia de la Universitat de Califòrnia.

Il·lustració:
PERICO PASTOR

Ishi va començar a viure al Museu, va transmetre a Kroeber la història yahi i va recrear elements de la seva manera de viure ancestral, per exemple, fabricant eines amb la tecnologia tribal. La resta de la seva vida la passà al Museu, un lloc on Ishi se sentia fora de perill i on podia deixar testimoni d'un poble que ja no existia. La primavera de 1916 va morir a l'hospital de la Universitat de Califòrnia, víctima de la tuberculosi. Després, amb les precises notes i transcripcions d'Alfred Kroeber, la seva esposa Theodora va escriure la història d'Ishi, que avui publica en castellà Antoni Bosch. Amb una prosa senzilla, com transcrivint les pròpies paraules d'Ishi, el llibre ens explica com vivia el seu poble, quins eren els seus déus i els seus herois, quin era el seu coneixement de la natura, com era la seva llengua, quins eren els valors yahi.

La seva visió cosmològica, per exemple, ens resulta familiar i fascinadora alhora. Escoltem-la: «Uns Herois van anar sota la terra; es diu que dos d'ells, Jupka i Kaltsuna, vivien en les profunditats del Waganupa. Els altres, segons la natura de cadascun, es van transformar en el Primer Peix, en els Primers Ocells, i en els Primers Quadrúpedes. Esdevingueren els Avantpassats dels nostres salmons, de les oques i dels ànecs que volen entre la terra i el Món Celeste, de l'os i del cérvol, i de tota la resta de quadrúpedes de la muntanya i les praderies. Quan els Déus i els Herois es van transformar en criatures de l'aire, de l'aigua i de la muntanya, Jupka i Kaltsuna, del cim del Waganupa estant, van veure el món creat als seus peus. Llavors Jupka digué "Està acabat", i Kaltsuna replicà "És el moment que facis la Gent".»

La transcripció de les paraules d'Ishi ens acosta singularment a la seva manera de pensar. Com quan ens diu: «Quan l'últim arbre sigui tallat, quan l'últim riu sigui contaminat, els blancs s'adonaran que els diners no es mengen». O en les exaltacions líriques per l'arribada de la primavera: «Era l'època de la migració primaveral del salmó, del trèvol verd, que els cérvols tornessin de la muntanya amb els seus cervatells; l'època en què la vella terra es tragués de sobre la manta de neu i comencés un Any Nou per al Poble.» O, amb el seu to més pessimista, desesperat: «Aquí no queda cap presència d'esperits. Soc l'últim del Poble, quan jo hagi desaparegut, serà com si mai no haguéssim existit.»

El filòsof Martin Heidegger, que, per cert, ha estat titllat d'antisemita, va dir en una ocasió que els éssers humans són com finestres, a través de les quals podem percebre el sentit del món. Les finestres de les minories ètniques ens permeten contemplar paratges que no estarien altrament al nostre abast. I cadascun d'aquests pobles que desapareix és com una finestra que es tanca, per la qual ja no podrem mirar i aprendre mai més. El llibre *Ishi, el último de su tribu* ens permet mirar encara avui per la finestra dels yahi, un poble extingit. Cal aprofitar-ho.

XAVIER BELLÉS. Institut de Biologia Evolutiva (CSIC-UPF, Barcelona).

MEMÒRIA D'UNA LLUITA CIUTADANA

DEL SALER AL TÚRIA

Els primers moviments ciutadans que van dissenyar València

CARLES DOLÇ

Pruna Llibres / El Magnànim. València, 2021. 162 pàgines.

Fa ja alguns anys, documentant-me sobre el moviment ciutadà que havia salvat la Devesa del Saler –i l'Albufera de València– d'una urbanització projectada als anys seixanta del segle passat en aquest espai natural, a penes vaig trobar algunes referències a la qüestió en uns pocs llibres. En Ramon Folch detallava el que hauria significat aquesta urbanització per a l'ecosistema albuferenc en la seua obra *Ús o abús?*, quan parlava de les zones amenaçades del litoral, i alguns estudiosos de l'ecologisme espanyol, com Joaquín Fernández, feien referència al moviment «El Saler per al poble» com a pioner de l'ecologisme europeu. Però en tots els casos es tractava d'unes poques línies o d'una simple nota al peu.

El llibre que ara publica l'arquitecte i activista Carles Dolç, *Del Saler al Túria*, omple aquest buit i ens ofereix un recorregut fidel i minuciós –fruit d'un treball de documentació, però també del seu coneixement i experiència en primera persona– sobre la defensa de la Devesa del Saler, i sobre la reivindicació d'un altre espai verd a la ciutat de València: els moviments «El Saler per al poble» i «El riu és nostre i el volem verd». Dues iniciatives ciutadanes que van confluir en el temps i en els objectius: la concepció dels espais naturals i les zones verdes com a béns comuns i públics.

Deia Carles Dolç en una de les presentacions de l'obra que aquest llibre naix de la necessitat de respondre a dos oblits: un, l'individual, el seu propi, aquell que ens ocorre a tots sobre les nostres vivències a mesura que van passant els anys; l'altre, l'oblit col·lectiu. És el que passa quan no hi ha documentació escrita sobre un fet, que corre perill de ser oblidat, o, pitjor encara, tergiversat i reapropiat.

A aquells dos moviments que van tenir lloc als setanta, durant els últims anys de la dictadura franquista, els devem avui dia l'existència del Parc Natural de l'Albufera de València –que inclou aquesta franja boscosa que va estar a punt de desaparèixer durant l'etapa del *boom* turístic i el desenrotllisme franquista– i també d'un parc urbà que vertebra la ciutat de València, la qual sens dubte seria molt diferent en cas d'haver-se dut a terme el pla original d'emprar l'antic llit del riu per a construir una xarxa de vies ràpides. Com apunta Carles Dolç en el subtítol del llibre, aquests moviments van dissenyar la València actual.

Avui, vora cinquanta anys després d'aquells moviments, les problemàtiques que abordaren aquelles reivindicacions ciutadanes encara tenen aspectes sense resoldre. El Parc Natural de l'Albufera és un ecosistema fràgil i sotmès a múltiples pressions. Sense anar més lluny, les seues platges es veuen amenaçades per l'augment dels temporals però també per la falta de sediments. Un problema que anirà a més si es duu a terme l'ampliació del port de València que es pretén escometre. D'altra banda, el disseny urbà, no només de València, té al davant el repte de recuperar l'espai, durant tants anys reservat a l'automòbil, per a les persones. I el paper de la ciutadania i dels moviments socials pot ser clau en la resolució d'aquestes qüestions: si ja ho va ser als anys setanta, per què no ara?

ANNA MATEU. Revista Mètode (UV).